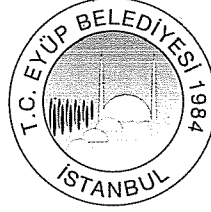

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA
EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU
VI
TEBLİĞLER

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
TEL: (0.212) 563 16 65 - 616 00 98
FAX: (0.212) 616 00 78
e.mail: kultur@eyup-bld.gov.tr

EYÜP BELEDİYESİ

KÜLTÜR YAYINLARI

19

GENEL YÖNETİM
OSMAN SAK

YAYIN SORUMLUSU
İRFAN ÇALIŞAN

KAPAK VE SAYFA TASARIMI
İLGİ TANITIM

FİLM
AS GRAFİK

BASKI
ELİT OFSET

BASILDIĞI YER
İSTANBUL

BASKI TARİHİ
MART 2003

ISBN 975-93844-1-8

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan,
tebliğ sahibine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler
Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivine aittir. Kitaptaki
tüm yazıların ve görsel malzemelerin yayın hakkı Eyüp Belediyesi'ne
aittir. Bir başka yerde izinsiz olarak yayımlanamaz ve kullanılamaz.*

MEHMET ÂKİF ERSOY

D. Mehmet DOĞAN

Yazar, TYB Şeref Başkanı, TRT, Kültür Bakanlığı gibi kuruluşlarda görev yaptı. Özel yayıncılıkla uğraştı. Dil, kültür ve yakın tarihle ilgili kitapları var. Türkiye Yazarlar Birliği kurucularından. Uzun süre bu birliğin başkanlığını yaptı. TBMM tarafından RTÜK üyeliğine seçildi.

Mehmet Âkif, bu toplantı vesilesiyle hatırlanan Eyüplülerin içinde sadece en meşhurlardan birisi değil, en fazla tanınanlardan ve hayatı en çok bilinenlerden biri aynı zamanda.

“İstiklâl Marşı şairi” olarak, resmî tedrisat içinde yer alan, en azından bir şiiri asgarî seviyede “ mektep görmüş” herkes tarafından ezberlenen bir edebiyatçı. Böyle bir mazhariyet yer yüzünde çok az şair ve yazarına nasib olmuştur. Onun bu şiiri halen resmî-gayri resmi bütün öğretim kurumlarının girişlerinde yer almakta, bütün sınıflarda kara tahtanın üstüne , yani en görünür yere asılmaktadır.

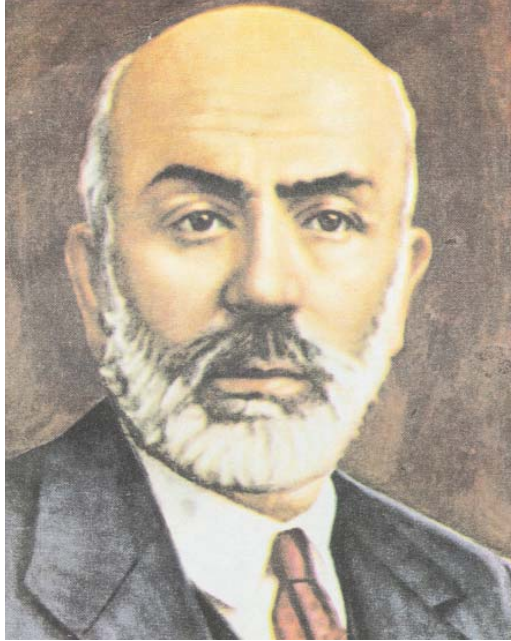
Mehmet Âkif, ismen neredeyse toplumun bütünü tarafından tanındığı gibi, hayatı da, öğretim müfredatında da yer aldığı için, büyük çoğunlukça iyi kötü bilinir. Bu toplantı vesilesiyle anılan bir çok kişi, ancak konunun mütehassıslarınca tanınır ve bilinirken, Mehmed Âkif ciddi bir istisna teşkil etmektedir. Bu sebeple biz, Mehmed Âkif’in herkesçe bilinen hayat hikayesi yerine, onu önemli kılan, günümüzde de yaşatmaya devam eden, millet varlığını ilgilendiren yönleri üzerinde durmaktan yanayız.

Mehmed Âkif İstanbul’un Fatih semtinde, Sarıgül mahallesinde doğmuş. Beyoğlu’nda vefat etmiş, cenaze namazı Bayezit camiinde kılınmış ve nihayet şimdi Eyüp belediyesi sınırları içinde kalan Edirnekapı Mezarlığına defnedilmiştir...

Bu toplantıda hayat hikâyesi anlatılan, şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulan çok sayıda kişinin hayatı bir çok bakımdan benzerdir. Fakat Mehmed Âkif’de bu şahsiyetlerle benzerlik taşımayan bazı yönler vardır ki, bugün onu günlük konuların içinde yaşatmaya , canlı tutmaya devam etmektedir.

Mehmed Âkif, Osmanlı Devleti’nin son döneminde, fen bilimleri sahasında, baytar/veteriner olarak iyi yetişmiş bir kişidir. Bununla beraber, dil, edebiyat, sosyal bilimler ve dinî ilimler yönünden de sağlam bir kültüre sahip olduğunu biliyoruz.

Çok iyi fransızca biliyor, Aynı şekilde arapça ve farsçaya vakıf. Bu lisanları iyi tercüme yapacak ölçüde öğrenmekle beraber

Resim 1; Mehmet Akif Ersoy (Eyüp Belediye Arşivinden)

kendi dilini ihmal eden çok sayıda kişiden farklı olarak türkçeyi de çok iyi bilmekte ve kullanmaktadır.

Bu bilgi ve kültür yönünden donanımlı, sanat kabiliyeti yüksek kişilik, her şeyini idealine, inancına, imanına adamıştır. Büyük sıkıntılar içinde bulunan halkı, Batı tehdidi altında varlığını sürdürmeye çalışan devleti, sömürgeci dünya sistemi karşısında nefis müdafası durumundaki dinî varlığı Mehmed Âkif’in âdeta bütün hayatını belirlemiştir.

Büyük bir şiir kabiliyetine ve sanatkâr ruha sahip olmasna rağmen şiirini şiir dışı mukaddeslerin, ideallerin emrine vermesi üzerinde durmak lâzımdır.

Mehmed Âkif, “saf şiir” yerine, düşünce-sinin, inancının şiirini yazmayı tercih etmiştir. Bir anlamda şiirden kaçmış, şiirden daha yüce saydığı şeyler uğruna yazmış, yaşamış ve mücadele etmiştir.

Hayatını buna göre tanzim eden Mehmed Âkif, Devletinin ve ülkesinin içine düştüğü durumların gerektirdiği ve sorumlulukları bu çerçevede tereddütsüz üstlenmiştir.

Mehmed Âkif, 1908 Meşrutiyetinden sonra fikrine ve inancına uygun bir dergi yayını içinde bulunmuş, Balkan savaşından itibaren “din ve vatan hizmeti” kavramı ile ifa-

Resim 2; Mehmet Âkif'in talebelik yılları (Eyüp Belediye Arşivinden)

Resim 3; Mehmet Âkif askerde. (Eyüp Belediye Arşivinden)

de edilebilecek bir hareket tarzı içinde olmuştur. Balkan bozgununun meydana getirdiği hava içinde farklı kesimlerden destek sağlanması, yardım toplanması, hastaneler tesisi, gönüllü alaylar teşkili, irşad heyetleri kurulması gibi maksatlarla "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti" kurulmuştur. Kurucuları arasında Sultan Reşad'ın da bulunduğu Cemiyet, "Tenvir-i Efkâr Heyeti" veya "Heyet-i İrşadiye"ye de sahipti. Bu heyette Abdülhak Hamid, Yusuf Akçura, Cenab Şehabeddin, Hüseyin Cahid, Mehmed Emin (Yurdakul), Süleyman Nazif, Ahmed Agayef, Ahmed Rasim, Recaizade Ekrem, Hüzeyin Kâzım, Ebubekir Hâzım gibi edebiyatçılar yer almaktaydı. Heyet, teşekkülünün ikinci günü Mehmed Âkif'i Kâtib-i Umumi (Genel sekreter) seçmiştir. İrşad Heyeti'nin ilk faaliyeti Mehmed Âkif'in Bayezid Camiinde verdiği vaazdır. Âkif aynı zamanda Cemiyetin neşriyat şubesinin de azasıdır.

1. Dünya Harbi sırasında, Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Berlin'e, oradaki müslüman esirlerin durumunu incelemek, sömürgelerden getirilen müslüman askerlerin Alman-Osmanlı ittifakına karşı savaşmalarını önleyici telkinde bulunmak üzere, gönderilmiştir. Üç ay süren bu seyahatten sonra 1915 mayısında Teşkilat-ı Mahsusa'nın yöneticilerinden Eşref Sencer Bey ile Necid'e gitmiş, isyan etmek üzere olan Şerif Hüseyin'e karşı Devlet'e sadık Necid Emiri İbnürreşid ile görüşmüştür.

Osmanlı Devleti'ne, İslâm âlemine karşı

İngiliz sömürgeciliğinin yok etme karar ve planını tam manasıyla kavramış ve devam eden savaş içinde mukavemet unsurlarını ifadeye yönelmiştir. İngilizler İslâm dünyasının beynine pençeyi takmış, göğsüne yerleşmiştir. Kolunu (Osmanlı Devleti'ni) da hareketsiz hale getirmeye çalışmaktadır. Birinci hamlede Çanakkale'ye bayrak dikecek, ardından Hilafet merkezi olan İstanbul'a ulaşacaklardır. Mehmed Âkif Berlin hatıralarının bir bölümünü teşkil eden şiiri yazarken İtilaf Devletlerinin kuvvetleri Çanakkale'yi güçlü deniz ve kara birlikleri ile çökertmek için hareket halindeydiler, Şairin ümidini seslendiren bölüm daha sonra yazacağı İstiklâl Marşı'nda olduğu gibi "korkma" hitabı ile başlamaktadır:

Korkma!

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?

Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.

Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;

Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;

Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,

Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;

Değilmi cephemizin sînesinde iman bir;

Sevinme bir, acı bir, gaaye aynı, vicdan bir;

Değil mi sîne de birdir vuran yürek... Yılmaz!

Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cephe sarsılmaz!

Mehmed Âkif, Berlin'den dönüşünün üzerinden fazla zaman geçmeden Eşref Sencer Bey'in de bulunduğu bir heyetle Arabistan'a gitmiştir. Mehmed Âkif, hakkında biyografik bir eser yazmış olan M. Emin Erişgil'e göre, askerlik çağında olmaması yüzünden cephelere savaşmaya gidemediğinden böylesine bir vazifeyi hizmet sayarak kabul etmiştir. Bu sırada düşmanın Çanakkale üzerindeki tazyiki karadan devam etmektedir. Şairin akli-fikri kurtulacağını ifade ettiği bu cephededir. Çanakkale'nin düşmesi, bütün İslâm âleminin mukavemetinin sonu olacaktır. Düşmanlar asıl hedefe, İstanbul'a ulaşacak ve mukavemeti tamamiyle çökerteceklerdir. Bu halde daha önce İngiltere-Fransa-Rusya ve İtalya arasında gizli anlaşmalarla kararlaştırıldığı şekilde Osmanlı Devleti'nin merkez toprakları da paylaşılacaktır. Bu gizli anlaşmalara göre İstanbul Rusların eline geçecektir.

Mehmed Âkif, Çanakkale’de düşmanın sonuçtan ümidini kesecek şekilde mağlubiyetini Arabistan’da küçük bir istasyon olan El-Muazzam’da öğrenir. Çanakkale zaferi müjdesini aldıktan sonra “Çanakkale Şehidlerine” adıyla meşhur olan Safahat’ın 6. kitabı Âsım’ın etkileyici destanî bölümünü yazar.

*Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor
Bir Hilâl uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor!
Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökden ecdad inerek öpse o pak alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhidi
Bedr’in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
“Gömelim gel seni tarihe!” desem, sığmazsın.
Seni ancak ebediyetler eder istiaab.*

.....

*Sen ki, son ehl-i salibin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultanı Salahaddini,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken husran,
O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, ruhanla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a’sara gömülsen taşacaksın... Heyhat,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihad...
Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğuşunu açmış duruyor Peygamber.*

Bu şiirde de İstiklâl Marşı’nda ifade edilecek muhtevanın izlerini bulmak mümkündür.

1. Dünya Savaşı sırasında böyle görevler üstlenen Âkif’in, savaş sonrasında da bu çerçevede hareket ettiği görülmektedir. Mütareke döneminde İstanbul’da Sebilürreşad dergisi ile ilgilenen Mehmed Âkif, Batı Anadolu’da işgale karşı direnişin başladığı Balıkesir’e gider. Batı Anadolu’da ve Balıkesir’de direniş esas itibarıyla İstanbul hükümeti ve Erkân-ı Harbiyesinin (Genel Kurmay) çabaları sonucu oluşmuştur. Bu resmi yayınlarda bile reddedilemeyen bir hakikattir. Eşref Edib’le birlikte 1920 ocağında yaptıkları bu seyahatte Mehmed Âkif Zağanos Paşa Camiinde halka hitab eder (23 Ocak 1920). Burada daha sonra TBMM’de ve Taceddin Dergâhı’nda beraber olacakları Hasan Basri (Çantay) ile yakından tanışır.

Ankara’nın Daveti

Sebilürreşad Dergisi idarehanesi Millî

Mücadele’ye katılmak üzere Anadolu’ya geçenlerin haberleşme merkezi haline gelmiştir. Aynı zamanda, Milli Mücadele’yi destekleyici mahiyette dış yayınlar (Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvay’ın kitabı gibi) çevrilerle basılmakta ve dergi paketleriyle Anadolu’ya gönderilmektedir. M. Emin Erişirgil, Âkif’in bu dönemde yalnız “politika şairliği” değil, “komitacılık” da yaptığını iddia eder.

Ankara’nın mukavemet merkezi niteliği kazanması üzerine 1920 Nisan ayı başında Sebilürreşad dergisinin imtiyaz sahibi Eşref Edib’e “Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış, çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara’ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel” der.

“İslâm Şairi” Mehmed Âkif’in Anadolu’ya geçmesinin, seçkin kişiler ve kamuoyu nezdinde mücadelenin imajının teşekkülünde önemli bir yeri olduğu muhakkaktır.

Nitekim, beraber yolculuk edecekleri Ali Şükrü Bey’in Ankara’da TBMM’nin açılış hazırlıkları devam ederken, 1920 nisan ayı içinde bir gün derginin idarehanesine gelerek, Ankara’dan çağrıldıklarını, (Mustafa Kemal) Paşa’nın Sebilürreşad’ın Ankara’da neşrini arzu ettiğini, bu derginin Ankara’da yayınlanmasının hareketin mânevî cephesini kuvvetlendireceğini söylediğini Eşref Edib yazmaktadır.

Mehmed Âkif Ankara’da

Mehmed Âkif büyük ihtimalle 10 veya 11 nisan günü İstanbul’dan ayrılmıştır. Zahmetli bir yolculukla Adapazarına, oradan da Eskişehir’e varılmıştır. Eskişehir’den trenle Ankara’ya ulaştıktan sonra Mustafa Kemal Paşa ile Meclis girişinde karşılaşması, başka biryere gitmek üzere olan Paşa’nın Âkif’e “Sizi bekliyordum efendim, tam zamanında geldiniz, şimdi görüşmek kabil olmayacak, ben size gelirim” demesi enteresandır.

Resim 4; Mehmed Âkif’in gençlik yılları (Eyüp Belediyesi Arşivinden)

Mehmed Âkif'in nisanın son haftasında Ankara'ya ulaştığı tahmin edilebilir. Resmî kayıtlara göre, Onunla birlikte seyahat eden Ali Şükrü Bey'in 23 nisan günü Meclis'e iltihak ettiği belirtilmektedir.

30 Nisan cuma günü (muhtemelen) Hacı Bayram Camiinde vaaz eden Âkif, halkı irşad ve Millî Mücadeleyi desteklemelerini sağlamak üzere Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya, Afyon, Konya ve Kastamonu'ya gönderilir ve buralarda konuşmalar yapar, vaazlar verir; böylece Ankara'ya karşı şüphe ve tereddütleri izale eder. Mehmed Âkif'in TBMM üyeliğine kabulü 5 Haziran 1920 tarihindedir. Burdur'dan seçilen "İslâm şairi Mehmed Âkif'in üyeliği Meclis üyeleri tarafından "müttefikan" (oybirliği ile) kabul edilmiştir.

TBMM hükümeti sadece iki süreli yayını devamlı olarak desteklemiştir. Yarı resmi organ konumundaki Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ve Mehmed Âkif'in baş yazarı olduğu Sebilürreşad "Ceride-i İslâmiyesi". Sebilürreşad Millî Mücadele boyunca Matbuat Umum müdürlüğü'nün matbaasında basılmış, nüshalarının önemli bir kısmı da hükümet tarafından dağıtılmıştır.

Mehmed Âkif Ankara'da Taceddin Dergâhında misafir edilir. Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı başta olmak üzere Ankara'da yazdığı bütün şiirlerini Taceddin Dergâhı'nda kaleme almıştır.

Resim 5; Mehmet Âkif'in mebusluk yılları (Eyüp Belediye Arşivinden)

Yaşanarak yazılan bir şiir:

İstiklâl Marşı

Mehmed Âkif, Marif Vekleti'nin açtığı İstiklâl marşı müsabakasına katılmaz. Sebebi, kazanana nakdî mükâfaat vaad edilmesidir.

Yarışmaya yedi yüzden fazla şiir gelmiş olmasına rağmen hiç biri matluba muvafık bulunmamıştır. Maarif Vekili Rıza Nur'un Sovyetler Birliği'ne gönderilmesi üzerine Marif Vekili olan Hamdullah Subhi Mehmed Âkif'e müracaat eder. Âkif "Ben ne müsabakaya girer, ne de câize alı-

rım" der. Hasan Basri ısrar ettikçe, "Ben bu yaştan sonra yarışa mı çıkacağım, ayıbı değil mi" der. Hamdullah Subhi bunun üzerine Mehmed Âkif'e hitaben bir tezkire yazar, Bu yazıda kendisi için nakdi mükafatın sözkonusu olmadığı belirtilmektedir. "Türkçülük" akımının en önemli kurumlarından biri veya birincisi konumundaki Türk Ocağı'nın başkanlığını yürüten Hamdullah Subhi Ma'şeri vicdanı en iyi ifade edecek, milletin hislerini en başarılı şekilde dile getirecek şiiri sadece onun güçlü kaleminden, nazım kudretinden beklemektedir.

Vatan ve İman hizmetinde şiir

Mehmed Âkif'in sırf sanat kaygısıyla şiir yazmadığını hatta "şiir için şiir" görüşünü sürekli olarak reddettiğini biliyoruz. Şiirle sistemli olarak ilgilenmeye başladığından beri şiiri fikrinin, imanının, mücadelesinin aracı yapmak yolunu tercih etmiştir. Yaşadığı devrin olayları ile iç içe geçmiş olan şiirlerinin yaşanarak yazıldığı, hayatı ve şiiri karşılaştırılarak gözlenebilir. Devrinin hadiselerine bir takım gönüllü görevlerle karışan şair, bu görevlerin kazandırdığı bilgi, tecrübe ve duygu birikimini de şiirlerine yansıtmıştır. Bir dönemden sonra hatta bu görevlerin onun şiirini idare ettiğini söyleyebiliriz. Mehmed Âkif'i destanî şiir yazmaya Müdafai Milliye Cemiyeti Neşriyat Heyeti'nde beraber bulundukları bu heyetin başkanı olan Rezaizade Ekrem teşvik etmiştir. Böylece 10 yıl içinde İstiklâl Marşı'na kadar giden bir süreç başlamıştır. Balkan harbinden itibaren, şiirlerinde yoğun olan nazari duyular, yerini tecrübeyle şekillendirilmiş hassasiyetlere terk etmiştir. Berlin Hatıralarında, Âsım'da 1. Dünya Savaşı sırasında bizzat görülen, müşahade edilen İslâm ve bilhassa Arap Dünyasının tavır, tutum ve durumunun tesiri fark edilebilir. Mehmed Âkif'in "Çanakkale Şehitleri" şiiri Berlin'de müslüman savaş esirleri görüldükten, bilhassa Arabistan seyahatinde Arap âlemi müşahade edildikten sonra yazılabılırdi. Mehmed Âkif şiirin bu bölümünde Çanakkale'de yaşanan mehmecikleri hatta kendi değer ölçülerini zorlayacak şekilde yüceltir:

Bir hilâl uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor

*

Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor Tevhidi...

Bedr'in arslanları ancak bu kadar şanlı idi.

*

*Bu taşındır diyerek Ka'be'yi diksem başına;
Ruhumun vahyini duysamda geçirsem taşına*

*

*Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğuşunu açmış duruyor Peygamber.*

Bir hilâl uğruna yani Allah'ın dini için, İslâmiyet için, güneşler batmaktadır; güneş gibi gençler şehid olmaktadır. Hilâl, asırlardır İslâm'ın sembolüdür. Hıristiyanlık "haç" ile sembolize edilirken müslümanlık "hilâl"le sembolize edilmektedir. İslâm mabedlerinin tepelerine asırlardır hilâl şeklinde alemler konulmaktadır. Osmanlı Devleti İslâm toplumunu temsil eden bir Devlet olarak bayrağına hilâli yerleştirmiştir. Camilerin kubbelerine, minarelerine veya bayraklara hilâl koymak "Allah" lafza-i celâlini yazmakla eş anlamlıdır. Çünkü ebced hesabında "Allah" kelimesi ile "hilâl" in rakam değeri eşittir.

Çanakkale'de savaşanların kanları Tevhidi, yani İslâmiyetin esası olan Allah'ın birliği inancını kurtarmaktadır. Onlar Bedr'in Arslanları kadar şanlıdır. Bedir savaşı bilindiği gibi Peygamberimizin ve müslümanların ilk savaşıdır. Mekke müşriklerine karşı az sayıda savaşçıyla (300 kadar) kazanılan bu zafer İslâmın varlığının geçici olmadığını ortaya koymuştur. Hz. Muhammed'in sahâbi-i içinde en seçkinleri bedir savaşçıları, Ashab-ı Bedir'dir. Mehmet Âkif Çanakkale şehidlerini Peygamberimizin en seçkin arkadaşları ile bir tutmakta, en seçkin sahabe mevkiinde görmektedir.

İslâm uğruna, Tevhid uğruna canını ortaya koyan bu şehidler, Allah yolunda Ka'be mezar taşı yapılacak kadar mühim ve mukaddes bir iş başarmışlardır. Onların me-

zar taşı yazısı da rastgele bir şiir olamaz; şair ruhunun "vahy"ini duyup taş geçirmelidir. "Vahiy" Allah'ın Peygamberlerine ilham, rüya veya "vahiy meleği" denilen Cebrael vasıtasıyla ya da doğrudan aktardığı ilahi bilgilerdir. Beden ölümlü, ruh ölümsüzdür. Şair bu yüzden ebedî olan ruhunun vahyini duyarak şiir yazmayı arzu etmektedir.

Şair İslâm'a, Peygamberimizin yaşadığı devre, "Asr-ı Saadet" dönemine yaptığı atıflardan sonra İslâm tarihinin haçlılara karşı muzafferiyet kazanmış, İslâm'ın Anadolu'daki ve Ortadoğu'daki varlığını mücadeleleriyle sağlamış Arap olmayan iki büyük kahramanını anmaktadır:

Sen, son haçlıların saldırısını kırarak şarkın haçlılara karşı muzafferiyetinden ve Kudüs'ü kurtarmasından ötürü en sevgili sultanı olan Salahaddini Eyyubî'yi Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan gibi yüceliğine hayran ettin. İslâmî hüsrân kuşatmış boğuyorken, o demir çenberi, batı zulmünü sembolize eden teknolojiyi, kırıp parçaladın.

Mehmed Âkif "şehid oğlu şehid" olarak nitelediği Çanakkale kahramanlarını Peygamberimizin takdirle kucaklayacağını bölümün sonunda şöyle ifade ediyor:

*Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğuşunu açmış duruyor Peygamber.*

Bu çerçeveden bakıldığında İstiklâl Marşı da sağlam bir zemine oturmuştur. Bu marş bir yurd ve devletin sembolü olan bayrak ve bunların kapsamındaki halk-millet çerçevesinde dönmektedir. Yani Mehmed Âkif, bütün İslâm âlemi yerine daha mevzii, adı kolayca konulabilecek bir tanımlama yapmaktadır. Her ne kadar "Kahraman ırkıma bir gül" ifadesindeki "ırk" kelimesinden ırkçı bir anlam çıkarılamazsa da, bir soy kas-

6 7

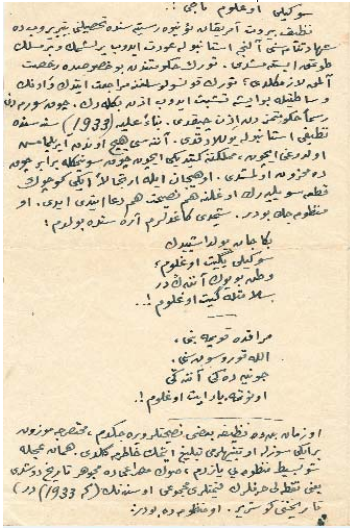

Resim 6; Mehmet Âkif'in Ankara'da kaldığı ve İstiklâl Marşını yazdığı Tacettin Dergahı (Eyüp Belediye Arşivinden)

Resim 7; Tacettin Dergahının mutfağı (Eyüp Belediye Arşivinden)

Resim 8; Tacettin Dergahının yıkılışını haber veren gazete küpürü (Eyüp Belediye Arşivinden)

Resim 9; Mehmet Âkîf'in kendi el yazısı ile yazdığı bir mektup. (Eyüp Belediye Arşivinden, Mektup'un orijinali belediye arşivindedir.)

dı olduğu açıktır. Toprağı "vatan" tanımlaması içinde ele alınca ister istemez ayağı toprağa basan bir düşünceye varılmaktadır. Bu ise mehmed Âkîf'in daha önce mümkün olduğunca kaçındığı bir tanımlama olarak kabul edilebilir. Şair vatanından uzak kalmamak için canını, cananını ve bütün varını vermeye razıdır.

Yurd, bayrak, halk tanımlamasına ezan da katılmakta ve ezanın yurdunun üstünde dinin temeli olan şahadetlerinden (Eşhedü en la ilahe illallah/eşhedü enne Muhammeden Resulullah) ötürü ebedi inlemesi istenmektedir.

Mehmed Âkîf'in yaklaşımlarının modern bir devlet veya millet tanımlamasıyla kesiştiğini söyleyebiliriz. "Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklal" mısraı da bu çerçevede bir tanımlamayı desteklemektedir.

Mehmed Âkîf, mahallileştirilmiş – millileştirilmiş tanımlamalara rağmen umumi İslâm tasavvurundan hiçbir zaman ve hiçbir şartta vaz geçmemiştir. İslâm bütünü içinde mahallî – millî değerler ön plana çıkarılarak bir mücadele yürütülebilir. Bu millî – mahallî değerler İslâm bütünü zedelemeyecek bir muhteva taşır. Millî – mahallî dinamiklerin harekete geçirilmesi, Batı emperyalizmine karşı mücadele için gereklidir. Bu mücadelenin merkezinde Müslümanların gerçek anlamda tek hükümrân – egemen devleti olan Osmanlı Devleti, onun da merkez sahanın sömürgecilere karşı kazanacağı zafer bütün İslâm dünyasının kurtuluşu için bir başlangıç olacaktır.

Milli Mücadele'nin fikir cephesi ve Mehmed Âkîf

Mehmed Âkîf'in Ankara'ya gelişinin davet üzerine olduğunu, gelişinde Mustafa Kemal'le karşılaştıklarını ve ayak üzeri konuştuklarını, daha önce belirtmiştik. Mustafa Kemal'le ikinci görüşme, Kastamonu dönüşü vuku bulmuştur. (Kastamonu'dan hareketleri 24 Aralık 1920) Mustafa Kemal Paşa haber göndererek Eşref Edib'le Mehmed Âkîf'i istasyondaki küçük odasına davet et-

miş ve orada bir saat kadar görüşülmüştür. Eşref Edip'e göre, Mustafa Kemal şunları söylemiştir: "Kastamonu'daki vatanperver mesainizden çok memnun oldum. Sevr Muahedesi'nin memleket için ne kadar feci bir idam hükmü olduğunu Sebilürreşad kadar hiçbir gazete memlekete neşrelemedi. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine Sebilürreşad'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de bilhassa teşekkür ederim." Mustafa Kemal bu görüşmeden sonra görüşmeden duyduğu memnuniyeti ve beraber çalışma arzusu- nu izhar etmiş, Âkîf'le Eşref Bey de "tabii çalışmak için geldik" cevabını vermişlerdir.

Birinci TBMM'de geleneksel ve yeni dinî kurumlaşmaların temsili

Mehmed Âkîf'in hem kendi fikrî ve edebi kişiliği yüzünden, hem de İslâmcılık cereyanının fikir organı konumundaki Sebilürreşad dergisinin başyazarı olması dolayısıyla Anadolu'da vücuduna ihtiyaç hissedilen bir şahsiyet olduğu açıkca anlaşılmaktadır. Mehmed Âkîf'in Milli Mücadele'ye katılması, Mustafa Kemal'in kamuoyu önderlerinin, etkili şahsiyetlerin temsili önemseyen tavrıyla yakından ilgilidir. Böylece modern teşkilatlanmanın o dönemdeki en önemli veya tek etkili temsilcisi olan İttihatçı cemiyetleşme yanında, dinî kurumlar ve geleneksel sivil toplum kuruluşları olan tarikat ve tekkelerin temsili etkili şekilde gerçekleştirilmiştir. Burada tekkeler ve tarikatlar dışındaki ulema ile birlikte, son yüzyılın bir vakası olan İslâmcıların temsili de (Mehmed Âkîf dolayısıyla) unutulmamıştır, denilebilir.

TBMM'nin mebuslar listesi incelenirse ilgi çekici sonuçlara ulaşılır. Bu listede yer alan en kalabalık sivil grup müftülerdir. Listede 21 müftü yer almaktadır. Onları müderrisler 15 kişi ile takip etmektedir. 2 "Ulema", 2 kadı, 2 din öğretmeni (Ulum-ı diniye hoca-sı) yanında 2 kişi de vaiz sıfatıyla yer almaktadır. Ayrıca listede 6 kişi medrese mezunu olarak geçmektedir. 1. TBMM'de dini temsil bu ünvan sahipleri ile sınırlı değildir. Ayrıca 7 şeyh (en belli başlıları Nakşi, Bektaşî, Mevlevî, ve Bayramî olmak üzere) bu listede yer almaktadır. Bu listeye dini kimlikleri ihmal edilemeyecek 4 aşiret reisini de ekleyebiliriz. Bu durumda sayı 59'a ulaşmaktadır. TBMM'nin bir başkanı, bir ikinci başkanı bir

birinci başkanvekili ve birde ikinci başkan vekili vardır. Birinci başkan vekili Mevlevi Şeyhi Çelebi Abdülhalim Efendi, ikinci başkan vekili bir Bektaşî şeyhi olan Çelebi Cemaleddin Efendi'dir. Mehmed Âkif'in bu yapı içinde batı tarzı tahsil gören Müslümanları, "İslâmcı"ları temsil ettiği söylenebilir.

Mehmed Âkif her ne kadar böyle bir grubun temsilcisi olarak kabul edilebilirse de gerek dergisi ve gerekse şiirleri ile oldukça geniş bir okur yazar kitlesine de ulaşmış, elli yaşına yaklaşmış olgun, ünlü bir yazardır. O neredeyse zamanının bütün metinlerinde "İslâm şairi" olarak anılmaktadır. Nitekim TBMM mebusları listesindeki unvanı da budur. Muhtemelen başka hiçbir kimse "İslâm" sıfatı ile tavsif edilmemektedir. Diğer taraftan Mecliste şiirle uğraşan bir hayli üye bulunmasına rağmen yalnız o "şair" olarak kayıtlara geçmiş bulunmaktadır.

Millî Mücadele ve İslâm etkeni

Millî Mücadele'nin başarısında dış etken olarak Sovyet desteği çok abartılmış, bazı sebeplerden ötürü ise İslâm dünyasının desteği neredeyse yok sayılmıştır. Halbuki "İslâm etkeni" tam mânâsı ile değerlendirilmeden Millî Mücadele'yi doğru olarak açıklamak mümkün olmaz. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlıların veya Türklerin artık hiçbir dış sempati dayanağına sahip olmadığı zannı içindeydi. Savaş sırasında Osmanlı Halifesi tarafından Mukaddes Cihad ilan edilmesine rağmen Şerif Hüseyin'in Arap isyanının patlak vermesi onların bu görüşlerinin en önemli dayanağı idi. Gerçeğin öyle olmadığı kısa sürede anlaşıldı. 1919 yılının sonlarına doğru kalabalık Müslüman nüfusu havi sömürgelere sahip İngilizler ve Fransızlar "bir ölçüde pan-islamizm tehlikesinin etkisi altında kalarak, doğuda kendi imparatorluklarını ateş içinde bırakabilecek genel bir İslâm ihtilalinin korkusu içinde yaşıyorlardı. Bu korkularında haklıydılar; çünkü gerçekten tüm İslâm Dünyası, Türkiye'nin parçalanması önerileri karşısında nefret duyuyordu. Ceza-yı'ndan Hindistan'a kadar uzanan İslâm ülkelerinde zaman zaman patlak veren şiddet hareketleri ve kargaşalıklar, bu kinin belirtileri idi." (S. R. Sonyel)

Mütareke'den sonra İstanbul'un ve Ana-

Resim 10; Mehmet Âkif ve torunları. (Eyüp Belediye Arşivinden)

dolu'nun muhtelif bölgelerinin İtilaf Devletleri tarafından işgali İslâm dünyasında umumi bir infiale ve şiddetli tepkilere yol açtı. İngiliz sömürgesi altında bulunan Hind kıtasında 80 milyon Müslüman yaşıyordu. Müslümanların meydana getirdiği "Hilafet Komitesi" Osmanlı hilafetiyle (ve devletiyle) maddi- manevi bağlar kurulmasında müessir rol oynuyordu. Hilafet Komitesi 1919 Eylülünde Bombay'da 10 bin kişinin katıldığı bir miting düzenledi. Bu mitinge Hinduların önderi Mahatma Gandhi de katıldı ve Müslümanların görüşlerini destekledi. Hindistan Müslümanlarının yükselen tepkileri İngilizleri korkuya düşürdü. Konu birkaç kere İngiliz Parlamentosuna geldi. 31 Ekim 1919 günkü oturumda bir soru üzerine hükümet adına "Hindistan müslümanlarının, Türkiye'nin geleceği üzerinde önemle durulduğu" açıklaması yapıldı. İslâm etkeninin büyütülmemesi gerektiğini düşünenler yanında, İngiliz Savunma Bakanlığı, Hindistan Bakanlığı, Hindistan Genel Valisi ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri İslâm etkeninin ve hilafet akımının önemini kavramışlardı

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğindeki Andrew Ryan'ın, 29 Aralık 1919 tarihli muhtırasında şu görüşlere yer verili-

yordu: "Batıdaki Milliyetçilik akımını eze-medığımız gibi, Pan- İslâmizmi de ezeme-yiz. Amacımız, parçalamak, uzaklaştırmak ve yönetmek olmalıdır. Parçalamak ve uzaklaştırmak gereklidir; çünkü Müslümanların, bir temel ilke olan ama şimdilik hemen hemen unutulmuş bulunan 'Müslümanlar Müslüman olmayanlarca yönetilemez' ilkesi etrafında toplanmalarını istemiyoruz." Hindistan Bakanı Montagu ise Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasının Müslümanların Sovyetlere tam mânasıyla yakınlaşmasına sebep olacağı, bu durumun Irak, Filistin, Mısır, Kuzey Asya, Çin, Afganistan ve Hindistan'da İngiltere'nin başına belalar açacağı görüşündeydi, Fransızlar da İngilizlerin Osmanlılara karşı sert politikalarının İslâm dünyasının Hristiyanlara karşı başkaldırmasına yol açabileceğini düşünüyorlardı.

Heyet-i Temsiliye namına Musafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalinin hemen ardından İslâm âlemine bir beyanname yayınladı. Bu zamanlama önemlidir, çünkü İslâm etkeni Halifelik merkezinin işgali vesile edilerek hareket geçirilmek istenilmektedir. 17 mart 1920 tarihli bu beyannamede hilafet merkezi olan İstanbul'un işgalinin Osmanlı saltanatından çok İslâm dünyasının hürriyet ve istiklâl için dayanağını yok etmeye yönelik olduğu ifade edildikten başka son bir haçlı saldırısı ile karşı karşıya olunduğu belirtilmektedir. Bu durum karşısında bütün İslâm dünyasında nefret duygularının, karşı koyma ve isyan hissinin uyanmasının beklendiği kaydedilmektedir. Bu beyannamenin bütün İslâm âlemine yayılması için özel gayret sarf edildiğinin örneklerinden biri, Halep'de Fransızlara karşı mukavemet eden teşkilatın başkanı olduğu anlaşılan "Şimşek"e gönderilen şifre mesajıdır. Bu mesajda, beyannamenin çoğaltılarak yayılması rica edilmektedir. 9 Mayıs 1920'de yayınlanan beyannamede de çok güçlü bir İngiliz aleyhtarlığı görülmektedir. Aynı muhteva Irak'ta ortaya çıkan Necef Arap Hükümeti'ne mesajda, İngiliz gücüyle kurulmuş Bağdat hükümetinin yok olacağı ifade edilmektedir.

Millî Mücadele'nin yönetici kadrosu İslâm etkeninin önemini çok iyi bildiği için bir taraftan iç kamuoyuna yönelik mesajlar verirken, öte yandan Türkiye dışındaki Müslümanlara yönelik bildiriler yayınlıyor, faali-

yetler yürütüyordu. İş İslâm ülkelerine Türkiye hesabına çalışacak ajan ve temsilciler göndermeye kadar varıyor, hatta Senusî Şeyhi İslâm topluluklarını İtilaf Devletlerine karşı ayaklandırmak için görevlendiriliyordu. "Böylece Heyeti Temsiliye, dış ilişkilerinde halifelik akımına ve tüm Müslüman ülkelerin yardımına güveniyor; genel bir İslâm ayaklanması ihtimalini göz önünde tutuyordu." Bu siyasetin yürütülmesini savaş sonrasında bağımsızlık bekleyen Arap topluluklarının Hristiyan ve Musevi yönetimi altına düşmeleri daha da kolaylaştırıyordu.

"Arap ve İslâm dünyasındaki duyguları iyi bilen Kemalistler, İslâm ülkelerinin maddi ve manevi desteğini kazanmak için tedbirler alıyor; kendi sınırlarına yakın ülkelere başlayarak, Doğu Kafkasya, İran, Afganistan ve Hindistan'a kadar; batıda Arnavutluk; güneyde Suriye, Filistin, Mısır ve Arabistan; Güney Batıda Cezayir ve Fas'a kadar tüm İslâm ülkelerini kapsayacak biçimde etkilerini yaymaya başlıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğunun bazı eski Arap illeri, Kemalistlerle ilişki kuruyor; ama Türkiye'nin ordusunu ve kaynaklarını ulusal sınırları dışına yayamayacağı kendilerine anlatılıyordu. Kemalistler gerekirse Suriye ile bir federasyon kurmaya hazırlanıyor, ama bu konuda bir sonuç elde edilemiyordu. Kemalistler Irak'daki ulusal önderlerle de ilişki kuruyor; onlardan yerel propaganda ve kışkırtma çabalarında yararlanılıyordu."

"Öte yandan Hindistan'da başgösteren Hind halifelik akımı, Türk ulusal akımına büyük ölçüde yardımcı oluyordu. Halifelik akımının Avrupa'daki kuruluna başkanlık eden Mehmed Ali, Roma'da İtalyan başbakanı, dışişleri Bakanı ve Papa ile görüşerek, Türk tezini Batıya tanıtmaya çalışıyor; başına verdiği demeçlerle, İngilizleri verdikleri sözü tutmamakla suçluyor; İngilizler Trakya ve Anadolu da Yunanlılara desteklemeyi sürdürürlerse, Hindistan'ın İngiltere ile olan ilişkilerini yavaşça keseceği ve bunun bir cihada yol açacağı uyarısında bulunuyordu. Böylece Kemalistler, Türk yurdunu kurtarmak amacıyla Doğuda düşmanlarına karşı uyguladıkları dış siyasette büyük ölçüde başarı sağlıyorlardı." (S. R. Sonyel)

S. Sonyele göre, Londra Konferansı'nın

sona erdiği 1921 martından, Büyük Taarruzun başladığı 1922 ağustosuna kadar geçen safhada, dünyanın her yanındaki bir çok İslâm ülkesi manevi ve fiili olarak Millî Mücadele'ye her türlü yardımda bulundular. Sakarya Zaferi Batıya karşı kazanılmış bir başarı olarak İslâm dünyasında sevinç ve heyecan uyandırdı.

Millî Mücadele'ye ciddi anlamda mali yardım Hind Müslümanları tarafından sağlandı. Bir çok İslâm ülkesinde Anadolu'ya destek için kampanyalar açıldı. Mesela Anadolu fakirleri için Mısır'ın her tarafından para toplanmıştı.

Sömürge altında bulunmayan İslâm ülkelerinden Afganistan'ın Ankara yönetimi ile ilişkileri de bu çerçevede bilhassa önemlidir. Afganistan Ankara'da elçilik açarak desteğinin boyutunu ortaya koymuştur. Afgan bayrağının 10 Ocak 1922'de elçilik binasına çekilişi sırasında hem Afgan heyetinin başkanı Sultan Ahmed Han, hem de Mustafa Kemal Paşa Türkiye, Afganistan ve Sovyet Rusya ittifakının Doğuyu sömüren güçlerin ellerini kıracağını söylerler. "Medine Müdafii" olarak şöhret kazanan Fahreddin Paşa'nın Afganistan'a elçi olarak tayin edilmesi ise İngilizler tarafından bütün doğu Müslümanlarını etkilemeye yönelik bir propaganda faaliyeti olarak değerlendirilmiştir,

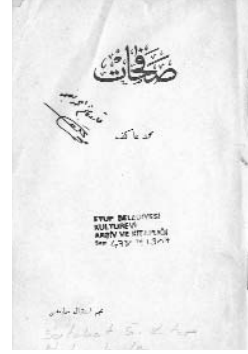
Ankara yönetimi diğer bağımsız Müslüman devlet İran'la ilişkilerini sıcaklaştırırken, komşu coğrafyaları da ihmal etmiyor; Suriye ve Irak'da Fransız ve İngilizlere karşı çeşitli güçleri aktif hale getirmeye çalışıyordu. Buralarda Anadolu Hareketine sempati gittikçe güçleniyordu.

Mehmed Âkif ve İslâm Kongresi

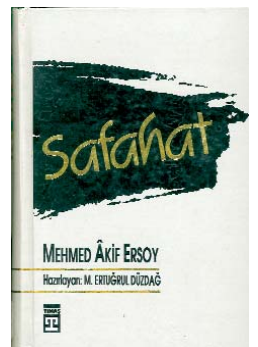
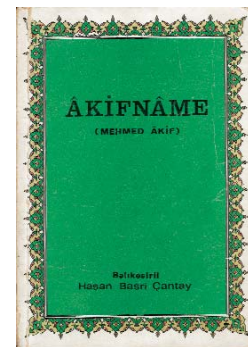
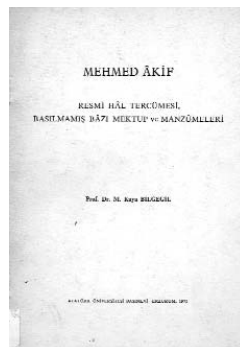
Ankara yönetiminin İslâm dünyasına yönelik faaliyetleri arasında bütün İslâm devlet ve topluluklarından temsilcilerin katılacağı bir "İslâm Kongresi" toplanması çalışmaları da yer almaktadır. Bu konu yarı resmi Hakimiyet-i Milliye gazetesinde matbuat ve İstihbarat Müdürü Hüseyin Ragıp'ın 11 Mart 1921'de bir yazısının yayınlanması ile kamu oyuna mal olur. Bu yazıda Hükümet'in Ankara da bir İslâm Kongresi toplanmayı kararlaştırdığı ifade edilmektedir. Bu yazı üzeine Sebilürreşad Sahibi Eşref Edip

de destekleyici mahiyette yazılar yayınlar. Bunun üzerine Eşref Edib Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğüne çağrılır, Müdür Hüseyin Ragıp, Mustafa Kemal'in yazısını çok beğendiğini, İslâm Kongresi için hemen işe başlayacaklarını belirtir. Kongre için Mehmed Âkif, Şer'iye Vekili Mustafa Fehmi, Eşref Edib ve Meclis Başkatibi Recep (Peker)'den oluşan bir heyet teşkil edilir. Heyet ilk toplantısını istasyon binasının küçük bir odasında yapar. Şer'iye Vekili Musafa Pehmi Efendi başkan seçilir. Kongrenin davet yazısı hazırlanarak Mustafa Kemal Paşa'ya, çağrılması düşünülen devlet ve toplulukların listesi ile birlikte gönderilmesi kararlaştırılır. Recep Bey davet yazısının Mehmed Âkif tarafından yazılmasını teklif eder. Mehmed Âkif ise, "Eşref yazar, ben görürüm" der. İki gün sonra yapılan toplantıda Eşref Edib'in hazırladığı davet yazısı kabul edilir. Yazı Mustafa Kemal'e ulaştırılacak ve onun tasvibinden sonra gönderilecektir. Heyetin katipliğini Hasan Basri (Çantay) yapmaktadır.

"Büyük İslâm Kongresi" projesinin, İngilizlerin Mekke'de İslâm kongresi toplayacakları yolunda haberlerin yayılması üzerine ortaya atıldığı öne sürülmektedir. Ankara Yönetimi İngilizlerin İslâm dünyasını etkileme teşebbüsüne karşılık böyle bir faaliyete girişmiştir. Ankara Yönetiminin Sebilürreşad'a ve Mehmed Âkif'e gösterdiği itibarda bu tür faaliyetlerin rolünün olduğunu tahmin etmek güç değildir. Bu çerçevede, Mehmed Âkif'le Eşref Edib'in Kastamonu'dan

Resim 11; Mehmet Âkif' in imzasını taşıyan bir kitap ve osmanlıca Safahatın kapağı (Eyüp Belediye Arşivinden)

Ankara'ya gelişlerinde Mustafa Kemal Paşa tarafından davet edilmeleri, Paşa'nın beraber çalışma arzusunu izhar etmesi, Âkif'le Eşref Bey'in de "tabii çalışmak için geldik"cevabını vermeleri daha sağlam bir zemine oturmaktadır. Mehmed Âkif ve İslâmcılar, yayın organlarıyla birlikte, İslâm dünyasına verilecek mesajlar için olduğu kadar, İslâm dünyasına yönelik organizasyonlar için de gereklidir.

Sebilürreşad'ın Ankara'da ilk nüshası 3 Şubat 1921'de yayınlanır. 5 Şubat'da Marif Vekili Hamdullah Subhi Mehmed Âkif'i yazılı olarak, İstiklâl Marşı yarışmasına girmeye davet eder. Mehmed Âkif İstiklâl Marşı'nı yazar. İstiklâl Marşı 17 şubatta Sebilürreşad'la birlikte Hakimiyet-i Milliyet'de de yayınlanır. 26 Şubatta Meclis'de görüşülür. 1 Mart 1921'de TBMM'nin ikinci faaliyet senesinin açılışında okunur ve alkışlarla karşılanır. Ve nihayet 12 martta millî marş olarak kabul edilir.

Bir diğer noktadan bakıldığında, Kongre teşebbüsünün açıklandığı günler Lodnra Konferansı'nın yapıldığı döneme rastlamaktadır. Ankara hükümeti uluslararası zeminlerde temsil hususunda İstanbul'un önüne geçmeye çalışmaktadır. Nitekim Londra Konferansı'nda bu sonuca ulaşılır ve Konferans 12 Mart'da sona erer. Bu İslâmcılarla Ankara Hükümeti'nin ilişkilerinin zirve noktasında olduğu dönemdir. Büyük İslâm Konferansı konusu daha sonraki aylarda tavsar. Eşref Edib'e göre, Sakarya Zafere öncesi ordunun geri çekilmesi yüzünden böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Meclis'de Gruplaşmalar ve Mehmed Âkif

Mustafa Kemal Paşa, 10 mayıs 1921'de "Birinci Grup" olarak anılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. 15 mayıs 1921 tarihli Grup Esas Defteri'nde Mehmed Âkif'in de adı geçmektedir. Mehmed Âkif, görüş ve yaklaşımları itibarıyla aynı yılın kasım ayı sonunda teşekkül eden İkinci Gruba yakındır. Gerçekten bu grubun sözkonusu olduğunda bir çok kaynaktan adı ilk sayılanlardan birisidir. Ancak Birinci Grup listesinde yer alan Mehmed Âkif'in ne istifa edenler, ne de istifa etmiş sa-

yılanlar listesinde yer almadığı belirtilmektedir. Buna karşılık 1. TBMM'de Adana mebusu olarak bulunan Zamir Bey'in hatıralarında 66 kişilik 2. Grup listesinde Mehmed Âkif'in ismi bulunmamaktadır. Arıkoğlu, İkinci Grubun 120 kadar azası olduğunu, 38 sene sonra böyle bir liste hazırladığı için hepsini hatırlayamadığını ifade ediyor. Mehmed Âkif'in yakın arkadaşları Hasan Basri ve Abdülgafur Hoca'yı hatırlaması, buna karşılık hatırlanması daha kolay olan Mehmed Âkif'i hatırlamaması enteresandır. Mustafa Kemal Paşa'nın Mehmed Âkif'i Birinci Grup listesine bir görüşü temsil etmesi ve yüksek prestije sahip olmasına binaen almış olmalıdır. Böyle bir durumda Âkif'in itiraz veya istifa etmesi (tabiatından ötürü) sözkonusu olamaz.

İslâm etkeninin dışlanması

Mehmed Âkif'in Ankara'ya sadece şahsı için davet edilmediğini daha önce belirtmiştik. Gerek kendisinin Eşref Edib'e söylediği, "ben gidiyorum, Sebilürreşad klişesini al gel", sözü, gerekse, Sebilürreşad'ın Ankara'da gördüğü ilgi böyle bir düşüncüyü haklı kılmaktadır. Mehmed Âkif'in başmuhariri olduğu Sebilürreşad, Ankara Hükümeti'nin devamlı olarak desteklediği iki süreli yayından biridir. Dergi Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Matbaasında basılmaktadır. Üç bin nüshası yayıncılara verilmekte, beş yüz nüshası ise Hükümet tarafından dağıtılmaktadır. Bu durumda Sebilürreşad'ın bir akımın temsilcisi olarak el altında tutulduğu, bu dergide yayılan dindarane ve anti-empyralist fikirlerin kitlelere ulaşmasının yönetimin işine geldiği kolaylıkla anlaşılabilir. TBMM hükümetinin bu akımın en azından yayın desteğine ihtiyacı vardır. Bu yüzden üç yıl boyunca Anadolu'da yayınlanan 50 nüshasında 47'si Ankara hükümeti tarafından basılmıştır.

Yunan kuvvetleri Anadolu'dan temizlendikten sonra TBMM'de bütçe görüşmeleri sırasında verilen bir önerge ile her iki yayın kuruluşuna yapılan yardım kesilir. Yönetimin bu sırada Sebilürreşad'a ihtiyacı kalmamıştır, çünkü zafer kazanılmıştır. Buna rağmen dergi zorluklara katlanılarak çıkarılmaya çalışılır. Haftalık dergi aylık, iki aylık gecikmelerle yayınlanabilir. Bir sayısı

Öğüt Matbaasında basılan dergi, daha sonra Ali Şükrü'nün Tan Matbaasında basılmıştır. Mehmed Âkif'in Anadolu'ya birlikte geçtiği, muhalif mebuslardan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey 27 Mart 1923'de Çankaya'nın Muhafız komutanı Topal Osman tarafından öldürülür. Yönetimin alacağı biçim kullanılan yöntemlerden anlaşılmaya başlanmıştır. 1 Nisan'da Lozan barış müzakerelerini şiddetle eleştiren Millî Mücadele Meclisi'nin yenilenmesine karar verilir. Üç yıl önce başlayan bir arayışın sonuna gelinmiştir.

Vazifenin sona erışı ve vazifeli şairin İstanbul'a dönüşü...

Mayıs ayında Mehmed Âkif ve Eşref Edib Sebülürreşad klışesini alarak İstanbul'a dönerler. Mehmed Âkif'in Ankara'dan götürdüğü iki şey vardır: İstiklâl Madalyası ve Mebuslara hediye edilmiş olan silahlardan kendisine düşen bir tüfek. Sebülürreşad'ın İstanbul'da ilk sayısı 16 Mayıs 1923'de yayınlanır...

Mehmed Âkif İstanbul'a döndüğünde elli yaşındadır. Tam olgunluk çağındadır. Yaklaşık kırk yaşındayken şöyle yazmıştır:

Safahat'ımda, evet, şi'ir arayan hiç bulamaz;

Yalınız, bir yeri hakkında: "Hazin işte bu!" der.

-Küfe?

-Yok.

-Kahve?

-Hayır.

-Hasta?

-Değil.

-Hangisi ya?

-Üç buçuk nazma boğulmuş koca bir ömr-i heder!

1912'lerde koca bir ömrü üç buçuk nazma boğarak heder ettiğini düşünen Âkif, ondan sonraki on yılı nazımsız geçirmez ama, başka faaliyet alanlarına inmekten de geri kalmaz. Bu inandığı değerler için fiilî mücadelelerdir. Son olarak Millî Mücadele'ye katılması bu cephesini tamamlamıştır. Ancak Mücadele'nin sonunda yine hüsrana uğramıştır. 1. Dünya savaşı'nın sonunda, mağlub Osmanlı Devleti'nin başkentinde daha mücadele ile ilgili belirtiler ortaya çıkmamışken

şöyle yazmıştı:

*Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâmı uyandırmak için haykıracaktım.*

*Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak,
Ben zaten uzunboyu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lakin? Hani sahipleri yurdun?*

*Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryadımı artık boğarak na'sını tuttum,
Bin parça edip şiirime gömdüm de bıraktım.*

*Seller gibi vadiyi eninim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler "safahat'ımdaki hüsrana bile sessiz!*

"Şair" in bir vazife ve mesuliyet adamı olarak portresi

Mehmet Âkif, Türkiye'nin bin yıllık müslüman kültür vasatının son yüzyılda yetiştirdiği iyi niyet âbidesi örnek bir şahsiyettir. Hile, entrika bilmeyen; hatta ilişkilerini kendine zarar vermeyecek şekilde düzenleme mânâsına "siyaset"e tenezzül etmeyen, hayatının her kesitinde saf ahlâkı benimseyen ve yaşayan Mehmed Âkif, arı bir islâm inancıyla, muhtemelen gördüğü pozitif tahsilin de tesiriyle, selefi din anlayışını hayatının bütün dönemlerinde düstur edinmiştir. Bulunduğu alanın, mevkiin oyuncusu olmak yerine her zaman tabii şahsiyeti olmayı seçmiştir. Mehmed Âkif yalınlığında bir şahsiyetin yaşadığı dönemin kurum ve faaliyetleri içinde yer alışı bunun dışında bir saikle açıklanamaz. Onun İkinci Meşrutiyet'in ilanından üç-beş gün sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kaydolması ile Milli Mücadele'ye sözlü davetle katılması aynı saf ve yalınkat insan olmanın sonucu olarak kabul edilmelidir.

Mehmed Âkif'in İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliği Fain Hoca (Gökmen) nun delaletiyle olmuştur.

Resim 12; Eyüp Belediyesi tarafından hazırlanan ve üç gün süren Akif'i anma programının afişi (Eyüp Belediyesi Arşivinden)

Resim 14; Âkif ölümünden bir yıl önce. (Eyüp Belediye Arşivinden)

Mehmed Âkif Cemiyet'e giriş yemininde yer alan "bilakay-düşart Cemiyet'in emirlerine itaat edeceğim" cümlesine itiraz eder. "Ben cemiyetin yalnız emri marufuna biat ederim (iyi emirlerine uyarım) ; mutlak surette söz veremem, yemin edemem" der. O günlerde İTC üyeliği menfaat ve iktidar yolunun kapısı olarak fevkalade rağbettedir. Mehmed Âkif'in bu itirazı Fatin Hoca tarafından Cemiyet üyeliğini menfaat ve iktidar kapısı olarak görmeyen tutumu anlaşılabilir. Mehmed Âkif Cemiyet'e kendi istediği şekilde yemin ederek katılır. Fatin Hoca Âkif'in bu şekilde yemin etmesinin Cemiyet'te tartışmalara yol açtığını,

neticede yeminin değiştirilmesi yoluna gidildiğini H. Basri Çantay'a gönderdiği yazıda ifade etmektedir.

Mehmed Âkif o sıralarda partileşen İttihat ve Terakki'nin sadece "Cemiyet" üyesi olarak kalmıştır. Cemiyet üyeliğinin Mehmed Âkif'e hiç bir menfaat sağlamadığı bilinmektedir. Âkif, İttihat ve Terakki hükümetlerine muhalif yazılar yazmaktan kaçınmamış, İttihatçılar da onu Edebiyat Fakültesi'ndeki görevinden uzaklaşmak zorunda bırakmışlar, dergisine destek olmamışlar, hatta bir defasında yirmi ay olmak üzere, defalarca kapatmışlardır. Mehmed Âkif'in Devlet adına vazife ifâ ettiği 1915 ve 1916'da da şahsî ahvali ile ilgili bir iyileştirme- muhtemelen kendisi istemediğinden yapılmamış, dergisi de, kapatılma dâhil, sıkıntılardan kurtulamamıştır.

İttihatçıların "vatan hizmeti" kapsamında görevler ifa eden Mehmed Âkif'e başka noktalardan nüfuz etme çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Dahiliye nazırının dergiye gönderdiği memurun bakanı adına ifade ettiği, yazılarında ileri gitmemesi yolundaki tavsiye Mehmed Âkif tarafından şiddetli tepki ile karşılanmıştır. Sebilürreşad kapatıldıktan sonra Mehmed Âkif ve Eşref Edib nezarete davet edilmiş, Talat Paşa Mehmed Âkif'e Ziya Gökalp'i katederek "Merkezi

Umumidekilerle anlaşsan olmaz mı" demiştir. Âkif çok şiddetli tepki göstermiş, hiddetle yerinden fırlamış, ellerini sadrazamın masasının üstüne koyarak "Sen bizi bunun için mi çağırdın? Anlaşmak ne demektir? Bizim şahsî bir emelimiz, bir gayemiz mi var? Bizi simsar mı zannettin? Teessüf ederim" diyerek nezareti terk etmiştir. Bu tepkiden sonra Talat Paşa Âkif için "Edirne'de tanıdığım Âkif, hiç değişmemiş" demiştir. İttihatçılar Sebilürreşad'ı süresiz kapatmışlar, dergi ancak Sultan Reşad'ın ölümünden sonra Vahidettin'in cülusu münasebetiyle ilan edilen aftan istifade edilerek 4 Temmuz 1918'de tekrar yayımlanabilmiştir.

Gerek Mehmed Âkif'in ve gerekse diğer islâmcıların Millî Mücadele'ye tabîi olarak destek verdikleri, kendileri ile ilgili talep olduğunda bunu olumlu karşıladıkları örneklerle ortadadır. Mehmed Âkif'in ve islâmcıların Millî Mücadele'deki rollerinin islâm dünyasındaki anti-emperyalist tepkilerle sınırlı bir anlamı olduğunu düşünebiliriz. Onların tepkilerine olan ihtiyaç, islâmcılara ihtiyaca paraleldir. Bu grup, batının iki büyük sömürgeci gücüyle (İngiltere ve Fransa) anlaşma ihtimali kuvvetlendikçe merkezin dışına doğru itilmiştir.

O sıralar dünyanın tek patronu konumunda olan İngiltere'nin Lozan müzakerelerini nasıl yönlendirdiği bilinmektedir. Yeni Türkiye Devleti'nin hükümrânlığı kabul edilmekle beraber, onun ekonomik kaynaklara sahip olması arzu edilmediği gibi, dünya siyasetinde rol oynayacak mânevî güce sahip olması da istenilmemiştir. Bu yüzden Yeni Türkiye'nin modernleşme uygulamalarında, geniş kitlelerin desteğini alabilecek bir zemin oluşturmak yerine mânevî yapı dışlanarak tepeden inmecilik yolu seçilmiş, zora dayandırılmıştır.

Sonuç: Yaşayan Mehmed Âkif

Mehmed Âkif 19. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş, şair, yazar ve dâva adamı olarak aktif hayatını 21. yüzyılın ilk çeyreğinde tamamlamış, ömrünün Cumhuriyetten sonraki kısmını, bazı istisnalar dışında pasif olarak geçirmiş ve ikinci çeyreğe ulaşmadan vefat etmiştir (1936). Vefatının üzerinden geçen bu kadar yıla rağmen, Mehmed Âkif'in günümüzde dahi aktüel olmayı sürdüren bir

şahsiyet olması nasıl açıklanabilir? Bu durumu sırf büyük bir şair olmasıyla, sanatkar kudretiyle, eserinin, şiirinin değeri ile izah edebilir mi? Elbette eserinin değeri bu sonuca belli ölçüde tesir etmektedir. fakat eserini bugün dahi anlamlı kılan, onun hayatını bugüne taşıyan sadece bu tarafı olmamalıdır.

Bir kaç sene önce, bir yüksek akademik kurumun açılışı münasebetiyle yapılan bir konuşmada sadece Mehmed Âkif'e atıflarda bulunulmakla kalınmıyordu; içinde bulunulan menfiliklerden O sorumlu tutuluyor, O'nun şahsında bir tarihe, bir görüşe ve hatta bir inanca uzanan olumsuz görüşler, neredeyse nefrete varan hisler ortaya konuluyordu.

Esasen meselenin düğüm noktası burasıdır. Zulmü alkışlamayan, zalimi asla sevmeyen, mazlumun dostu olan bir şahsiyet, aynı zamanda ülkenin millî marşını yaşayarak yazmış bir maşeri şuur tercümanı olarak, herkesi sustursalar bile, o ortadan kaldırılamayan şiirleriyle yüksek sesle konuşmaya devam ediyor. Bir iman ve isyan anıtı olarak hep durduğu yerde duruyor atıf merkezi olarak bazan yaşayanlardan daha fazla rol oynuyor. Mehmed Âkif'in bu bağlamda 21. yüzyılda da aktüel olmayı sürdürmesi şaşırtıcı değildir. Onun şiir kudretini yansıtan abidevî eseri bugün en çok satılan, en çok atıfta bulunulan kitaplar arasında bulunuyor. Türkiye'de Mehmed Âkif'in şiir külliyesi "Safahat" bulunmayan ev nadirdir. Cumhuriyet tarihinde Safahat kadar rağbet görmüş, yüzbinlerce, belki milyonu aşacak kadar basılmış hiç bir şiir kitabı yoktur. Yeryüzünde şiir kitabı en çok basılan Türk yazarı Mehmed Âkif'dir. Mehmed Âkif'i şiiri yanında, hatta ondan daha önemli şekilde şiirlerinde de ifade ettiği fikirleri ve şahsiyeti, dava adamı kimliği hâlâ önemli kılmaya devam ediyor.

Mehmed Âkif, hayatı ve eseriyle son yüzyılda bir türlü yerine oturtulamayan devlet-din, din-toplum ilişkileri fay hattının tam merkezinde oturuyor. Öyle görünüyor ki, Türkiye devlet-din, din-toplum ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtuncaya kadar Mehmed Âkif, şiirini, şahsiyetini, fikrini aşan bir kişilik olarak yaşamaya devam edecek. Türkiye bu mânevî fay hattının çöküşlerine, kırılmalarına karşı uzlaştırmacı, yapıcı çö-

Resim 143; Mehmet Âkif Ersoy'un Cenaze töreninden... (Eyüp Belediye Arşivinden)

zümleri bulduğu zaman, yani sosyal deprem tehlikesini bertaraf ettiği vakit, hem toplum rahat edecek, hem de bazı kesimlerde Mehmed Âkif'e karşı görülen husumet sona erdiği gibi, geniş kitlelerde Mehmed Âkif'e karşı sempati de olağanlaşacaktır.

Mehmed Âkif, yine edebiyat tarihimizin büyük şahsiyeti olarak haklı yerini koruyacaktır. Fakat günlük siyasetin malzemesi olmaktan böylece kurtulacağından da şüphe yoktur. Sağlığında "sessiz yaşadım, kim beni nereden bilecektir" diyen merhum şairimizin arzu ettiği de her halde bu olmalıdır.

KAYNAKLAR:

D. Mehmet Doğan: Camideki Şair Mehmet Âkif 2. bs. 1998

Cemal Kutay: Necid Çöllerinde Mehmed Âkif, İstanbul 1992

...Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları. Ankara 1973

M. Emin Erişirgil: İslâmcı Bir Şairin Romanı. Ankara 1986

Rahmi Apak: İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu. 2. bs. Ankara 1990

Ertuğrul Düzdağ: Mehmed Âkif Ersoy. Ankara, 1988

Nazım H. Polat: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti. Ankara, 1991

Eşref Edib: Mehmed Âkif, Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharrir yazıları. İstanbul, 1960

H. Basri Çantay: Âkifname. İstanbul 1966

Mahir İz: Yılların İzi. İstanbul 1975

Mahmut Goloğlu: Üçüncü Meşrutiyet. Ankara 1970

A. Sami Koyuncu: Millî Mücadelede Din adamları. Ankara 1995

Salah R. Sonyel: Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika. Ankara 1987

Zeki Sarıhan: Mehmed Âkif. İstanbul, 1996

Resim 15; Edirnekapi'da Âkif'in Kabri (Eyüp Belediye Arşivinden)

